

vnitřní konflikt mezi katolickým rozumem a srdcem náležejícím Wyclifovi, hnutí lollardů bylo údajně velmi vyhoceným wyclifismem atd.

Pokud má mít ekumenicky orientovaný výzkum teologie Jana Husa i české reformace ambici obstát v současné odborné diskusi, bude muset nově kriticky promyslet čtyři následující okruhy, jež Paul De Vooght uspokojivým způsobem nevyřešil: 1) Jak je to s údajným Husovým psychologickým rozštěpením na katolický rozum (De Vooghtovým slovníkem aristotelismem oděným v tomistickým kabátě) a srdce (náležející myšlení Jana Wyclifa)? Do jaké míry je Hus katolíkem (tomistou) a heretikem (wyclifistou)? 2) Jaký byl Husův vztah k Augustinovi? (De Vooght předpokládal Husovu úzkou návaznost na Augustina); 3) V jakém vztahu je Husovo a Wyclifovo myšlení? Do jaké míry a v čem je Hus závislý na Wyclifovi a kdy ne? De Vooght předpokládal pouze Husovu emocionální inspiraci Wyclifem v podobě převzetí dílčích pojmů (v eklesiologii, např. termínu *numerus* či *universitas predestinatorum*), jež prý přispěly k některým rozporům a jistým nepřesnostem v Husově myšlení; 4) Existují nějaké prokazatelné souvislosti mezi pojmem boží lid užitým v jednom z Husových eklesiologických pojednání a šesti články dogmatické konstituce *Lumen gentium* druhého vatikánského koncilu? Jestliže má česká katolická teologie skutečně starost o husovské bádání, bude se muset vrátit k serióznímu historickému výzkumu rukopisných pramenů, tak jak jej známe od Jana Sedláka, Jaroslava Kadlece či Jaroslava V. Polce, a skončit s recyklací antikvovaných závěrů Paula De Vooghta nebo Vlastimila Kybala.

Pospíšilova kniha je v určitých ohledech krokem vpřed, protože katolickou historiografii osvobozuje od novotomistického paradigmatu, které determinovalo pohled českých katolických intelektuálů na osobnost a dílo Jana Husa během celého minulého století. Zároveň jde však o promarněnou šanci, neboť autor zcela rezignoval na výzvy i úkoly současného bádání.

MARTIN DEKARLI

V oplatce jsi všecek tajně. Eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620, ed. Aleš MUDRA, Národní památkový ústav, Praha 2017

431 s., 298 obr., ISBN 978-80-7480-016-0

Výpravné publikace líbivé na pohled zaplňují knižní pulty i naše knihovny. Začínají být okoukané, příliš krásy nudí a oči se jí brzo nabaží. Pro tuto knihu, byť s podivným názvem, to však neplatí, naopak, výtvarná stránka je v ní v souladu s konceptem i slovním sdělením. Její editor Aleš Mudra je též autorem úvodu a značné části kapitol i oddílů výtvarně historického zaměření. Ve větším formátu si zde ověřil, rozšířil a prohloubil poznatky, jež publikoval v knize *Ecce panis angelorum*. I když ani podíl deseti spoluautorů není zanedbatelný, z knihy je patrná editorova snaha o koncepční sevřenost a provázanost jednotlivých částí. Navzdory názvu, který akcentuje jen jednu složku domácí eucharistické symboliky, úvod i koncept díla se snaží věcně a s pochopením sledovat rozdílné přístupy konfesně nejednotné české a z části i moravské společnosti. Kniha se skládá ze tří oddílů. První přináší pět pojednání historického, teologického a etnografického zaměření. Druhý s názvem „Výtvarná kultura“ zahrnuje stati o sanktuáriích, liturgickém náčiní a eucharistických alegoriích i zázracích. Případové studie se vztahují ke čtyřem významným městům: Znojmu, Hradci Králové, Ústí nad Labem a Kadani.

Dvě zdařilé kapitoly Petra Kubína o historii eucharistického dogmatu a jeho odezvě v nejstarších českých pramenech daly knize pevný základ. O patrociních, procesích a poutích neméně znalecky pojednal Jan Hrdina. Více místa věnoval jen předhusitským poutím do Wilsnacku a božítelovým procesím doby poděbradské, proslulou kapli Božího těla na Novém Městě pražském naopak jen zmínil a konfliktní procesí bouřlivého roku 1483 zcela pominul. Přínosná je rovněž kapitola Oty Halamy o vzestupu a pádu eucharistického kultu v české reformaci, zvláště pro 16. století. Důraz je tu položen na dlouhé citace, úsek vlastního husitství na univerzitní půdě je podán příliš stručně. Pro výklady o výtvarné kultuře jsou cenné Halamovy teologické reflexe o sporné otázce eucharistické úcty, která se v poslední čtvrtině 16. století stala dělítkem mezi hlavními konfesními společenstvími v českých zemích. Z jiného úhlu pohledu předešlé stati doplňuje kapitola

o genezi eucharistických procesí ve světle recentních etnografických dokladů, a to navzdory tomu, že Věra Frolcová z pochopitelných důvodů ne vždy mohla prokázat spojnici k doloženým případům před rokem 1600.

Ústřední část knihy začíná pojednáním o sanktuáriích. Zatímco Jan Beránek se zaměřil na podobu, typologii a vývoj sanktuárií, Aleš Mudra se zabývá jejich funkcí i výzdobou a mimo jiné objasňuje možné důvody pro přítomnost dvou sanktuárií v jednom kostele nebo účel jiných výklenků v chrámových prostorech. Jan Beránek shodně s jinými autory rozlišuje sanktuária plně zapuštěná do zdi včetně orámování, dále architektonické členění ostění vystupujícího před líc zdi a konečně tzv. pastoforia ve formě volně stojící drobné architektury. Výtvarně bohaté tvarosloví svatostánků u nás dosáhlo zenitu v jagellonském období. Na rozdíl od kališnického a luteránského prostředí lze v katolických chrámech doložit nově zřízená sanktuária i po roce 1526.

Nejen tato rozsáhlá kapitola, ale i všechny následující jsou v mých očích mimořádně přínosné svou dokumentační hodnotou, kterou zvyšují fotografie celků i detailů znalecky pořízené převážně autory publikace. Tato „epistemická věcnost“, jak by bylo možné nazvat badatelský přístup Homolkovy školy, není ovšem návratem k popisnosti někdejších soupisů památek, neboť důkladné seznámení s artefakty je pouhým předpokladem interpretace. A protože jde většinou o výtvarné památky dosud málo prozkoumané a v některých případech i velmi početné, je tento postup plně na místě. Dalším výrazným znakem tohoto badatelského proudu je jednak úzké sepětí se studiem církevní liturgie a ortopraxe, jednak přímé studium historických pramenů vážících se ke zkoumaným objektům, uměleckým dílům, rukopisům a jiným artefaktům.

Autorkou dvou dalších úseků o monstranci a kalichu je Helena Zápalková. Dva základní a nejčastější typy eucharistických ostensorií, věžové a terčové monstrance, se ve střední Evropě rozšířily až v druhé polovině 14. století. Bohacením jednoduché věžové monstrance o postranní opěrný systém, jež bylo přínosem parléřovské huti, se formální vývoj tohoto liturgického náčiní na dvě století zastavil. Z velkých procesních monstrancí je na místě uvést velkolepou monstranci ze Sedlce, autorka však vyzdvihla i řadu dalších artefaktů z celkového počtu 98 monstrancí v gotickém stylu, které byly zahrnuty do výzkumu. Nejmladší z nich pocházejí z doby třicetileté války. Bohatou ikonografií tohoto souboru ke kapitole připojil Aleš Mudra. Naopak kalichů se před rokem 1420 zachovalo pramálo. Jestliže vína za ztráty

drahocenných monstrancí se přičítá husitům, většinou se zapomíná na to, že svěťští patroni kostelů zastavovali nebo prodávali liturgické náčiní za cenu drahého kovu a že záměrné ničení kaličů bylo jedním z nástrojů rekatolizace.

Rozsáhlou kapitolu Jana Royta o eucharistických alegoriích a zázracích vyznačuje široký, ne-li přímo evropský záběr srovnávací povahy. Památky bohemikálně české výtvarné kultury se tím vítaně dostaly do přímé konfrontace s díly buď všeobecně známými (např. Gentský oltář, Raffaelovy fresky), nebo jinak výjimečnými. V případě alegorie Mystického mlýna jsou doklady z českého území překvapivě chudé, přestože jeden ze dvou zkoumaných typů byl inspirován učením o transsubstanciaci chleba a vína v tělo a krev Páně. Takto lze podle Jana Royta vyložit též miniaturu v iniciále A titulního listu Graduálu luzernského, jenž byl téměř nesporně českého původu. Jelikož však autor připouští i možnost alchymistického výkladu Daniely Rywikové, dává tím najevo pochopení pro hledání sekulárních významových poloh v památkách církevního umění. Námět Krista ve vinném lisu nalezl u nás své uplatnění v nástěnné malbě ambitu Emauzského kláštera a zhruba o sto let později v breviři Hanuše z Kolo vrat a v několika dalších rukopisech či deskových malbách. Na rozdíl od námětu se Studnicí života, pro který zatím v Čechách a na Moravě nemáme doklad, jinde hojně rozšířené vyobrazení eucharistického zábraku při Mši sv. Řehoře se vyskytuje jak v malbě nástěnné (chór kostela Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani), tak i deskové (votivní obraz Perchty z Boskovic) a knižní (odpustkový list Jana z Brna).

Případové studie jsou buď zcela (Ústí nad Labem) anebo z větší části dílem Aleše Mudry. Na třech ostatních se podíleli Jan Hrdina a Jan Beránek (Znojmo), Michaela Ottová (Znojmo, Kadaň) a Helena Zápalková (Hradec Králové). Vedle pečlivě zpracované dokumentace o místních chrámech a bratrstvech či korporacích Božího těla považují za nutné vyzdvihnout znalecké vyhodnocení překvapivě velkého počtu dochovaných děl i artefaktů se vztahem k eucharistickým devocím. Za zvláště pozoruhodnou považují ikonografii mřížek korpusu věžového sanktuária ve znojenském kostele sv. Mikuláše a interpretaci osmi úrovní věžového sanktuária kostela sv. Ducha v Hradci Králové. Nemenší pozornosti si však zaslouhuje unikátní dvojice lžiček k podávání proměněného vína laikům (Hradec Králové) nebo možné využití otvoru v klenbě uvedeného znojenského kostela pro dramatické inscenace kultovní povahy, např. o svátcích Nanebevzetí a Zvěstování Panny Marie.

Nedílnou a pro další bádání velice užitečnou složkou knihy je dvacet příloh. Zásluhou Jana Hrdiny jsou nyní k dispozici soupisy církevních objektů, beneficí, zmínek o božítělové liturgii a věčném světle před Tělem Páně z doby před rokem 1420. Hrdina rovněž vypracoval evidenci odkazů oltářům a bratrstvům Božího těla ve znojenské knize testamentů z let 1409–1529 a na několika dalších obdobných soupisech se podílel s Alešem Mudrou. Řadu významných listin a jiných písemností ve vztahu k ústřednímu tématu v přílohách vydal či vložil Michal Tejček, několik menších příloh ke své etnografické studii připojila Věra Frolcová. Výkladem o pozoruhodném scénáři procesí při svátku Božího těla, jehož záznam snad vznikl v chebském klášteře klarisek na přelomu 15. a 16. století, do oddílu příloh přispěl Vlastimil Brom. Seznamy literatury, pramenů a vyobrazení mají všechny požadované náležitosti, rejstříky však zahrnují jen text, nikoli přílohy.

Závěr může být stručný: jde o veskrze zdařilé a přínosné dílo, které je užitečné mít po ruce.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Liber viaticus Jana ze Středy. I. Zmenšená reprodukce rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea. II. Komentářový svazek ke zmenšené fotografické reprodukci rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea v Praze, edd. Pavel BRODSKÝ – Kateřina SPURNÁ – Marta VACULÍNOVÁ, Academia – Národní muzeum, Praha 2016

960 s., ISBN 978-80-200-2553-1 (Academia), 978-80-7036-480-2 (NM)

Vydání faksimile Viatiku zv. Cestovní brevíř Jana ze Středy, jednoho z kardinálních děl domácího vývoje knižní malby, je natolik zásadním počinem, že o jeho prospěšnosti nelze pochybovat. Po nedávném vydání Jenského kodexu je to další nepominutelný příspěvek pro příští výzkum i popularizaci zainteresovaných věd.

Po předmluvě Pavla Brodského je první stati načrt knižní kultury za vlády Karla IV. z pera Ivana Hlaváčka. Vzhledem k tomu, že se jedná o autorovo celoživotní badatelské téma, je jasné, že v rámci daného schématu nemohlo jít než právě jen o úvod, o načrtnutí složitosti problematiky i úskalí badatelského snažení. Historiografii zastupuje portrét Jana ze Středy od Marie Bláhové, v němž

autorka navazuje na své předchozí studie k tomuto prelátu, vzhledem k jejich vydání v Polsku ale hůře dostupné. Úvodním textům by slušela snad ještě uměnovědná studie, pokoušející se shrnout Janovy zásluhy na poli kulturního mecenátu analýzou architektury a nástěnných maleb, případně ukazující význam předních duchovních pro soudobou kulturu. První trojici studií uzavírá důkladný kodikologický rozbor a popis Viatiku od Michala Dragouna. Autorův závěr, že hlavní část rukopisu byla napsána mezi lety 1363–1364 (s. 76–77), je významným hlasem v diskuzi o době vzniku památky, jejíž datování nebude asi nikdy konsensuálně uzavřeno. Jana Tomšů a Veronika Šulcová se věnují důkladnému rozboru vazby kodexu, již datují nejpravděpodobněji do druhé půle 15. století. V souladu se závěry M. Dragouna konstatují aktivní užívání rukopisu ještě dlouho po smrti zadavatele. Je ostatně chvályhodné, že právě restaurátorky dostaly prostor i na stránkách doprovodného svazku, což dokládá i zevrubná analýza pigmentů od Martiny Ohlídálové a Jany Dřevíkovské.

Uměleckohistorickou sekci otevírá studie Jaromíra Homolky, jedné z nejvýznamnějších osobností československé uměnovědy druhé poloviny 20. století. Homolkova stať je krátká a čtivá, se skromným poznámkovým aparátem. Jejím jádrem je argumentace, proč mohl rukopis vzniknout krátce po roce 1361; v iluminaci ke svátku Klanění tří králů totiž spatřuje Homolka připomínku norimberského vyažování novorozeného následníka zlatem. Tato teze byla sice nastíněna již roku 1977 ve sborníku *Jenštejn*, její přesná formulace však zůstala rezervována až pro recenzovanou knihu.

Hana Hlaváčková oživuje svou teorii o Karlově dvorské dílně, jejímž čelným představitelem má Mistr Viatiku být (tuto tezi přejímá i Viktor Kubík), především se však věnuje podrobnému rozboru ikonografie iluminací. Stať se soustředí na paralely mezi východokřesťanskou a západokřesťanskou ikonografií, pro což je autorka průvodkyní nad jiné povolanou. Některá témata však ve výkladu chybí. Například při rozboru iniciál s Narozením Páně nebylo připomenuto Pseudo-Jakubovo či vzhledem k západnímu kontextu Pseudo-Matoušovo evangelium. Podobně by čtenář měl být při pohledu na iniciálu se zavražděním sv. Václava upozorněn, že výjev je mnohem více než na doprovodném textu legendy od Karla IV. *Hystoria nova de sancto Wenceslao* závislý na popisu bratrovraždy v Gumpoldově a Kristiánově legendě. Spíše tam je líčena krev kanoucí z hlavy mučednickovy i pozdvihnutí meče. Jak při jiných iluminacích Hlaváčková dokládá, umělecká